

Yanına Gelenlerin Hz. Peygamber'i Tanıyamadığını Gösteren Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Öz: Hz. Peygamber'in fizikî yapısını da içeren beşeriyeti meselesi geleneksel ile modern peygamber tasavvuru arasındaki çatışma alanlarından bir tanesidir. Yanına gelenlerin Hz. Peygamber'i tanıyamadığını gösteren hadisler ise bu çatışmanın kendisini gösterdiği, geleneksel tasavvuru geçersiz kılp modern olanı desteklediği düşünülen rivayet gruplarındandır. Ancak bu tür rivayetleri bir araya getirerek bağlamlarının tespitine odaklanan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu da onların benimsenen herhangi bir yaklaşım için delil kılınmasını kolaylaştırmaktadır. Araştırmamız öncelikle bu rivayetleri tespit etmekte, akabinde ise hadis şerhlerinden de faydalanıp sekiz sorudan oluşan bir usule istinaden onların bağlamlarını-anlamalarını göstermeye çalışmakta, Hz. Peygamber'in herhangi bir beşer olup-olmamasına delaletlerini sorgulamaktadır. Neticede yaşadıkları sosyo-kültürel ortam, fizikî şartlar, sahip oldukları psikoloji ve Peygamber'in mütevazî kişiliği daha önce onu görmemiş olanların kendisini tanıyamamasına sebep olmuş görünmektedir. Rivayetler mütevaziliği dışında Hz. Peygamber'in beşeriyeti, fizikî özellikleri, sıradanlığı ya da olağanüstülüğü hakkında bir yargıda bulunma imkânı sunmamakta, tümüyle onu görmeye gelenlerle ilgili mâlûmat ortaya koymaktadır.

Fatih
BAYRAM*

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Muhammed, Beşer, Olağanüstü, Sıradan.

An Analysis of Narratives Demonstrating The Unrecognizability of The Prophet Muhammad to Those Seeing Him

Abstract: One of the areas of conflict between the traditional perception of the Prophet and the modern perception is the issue of the humanity of Prophet Muhammad, which includes his physical attributes. The hadiths showing that those who came to him could not recognize the Prophet Muhammad are among the groups of narrations that are thought to show this conflict, invalidating the traditional vision and supporting the modern one. However, there is no study that focuses on bringing together such narrations and determining their context. This makes it easier to use them as evidence for any approach adopted. Our research primarily aims to identify these narrations and subsequently, using a method based on eight questions, draw attention to their contexts and meanings by leveraging commentary on the hadiths and it questions the implications of whether the Prophet was a human being or not. Ultimately, the socio-cultural environment, physical conditions, the psychology of those who had not previously seen him, and the Prophet's modest personality seem to have caused to the inability of such individuals to recognize him. The narrations, aside from emphasizing his humility, do not provide an opportunity to pass judgment on the humanity, physical attributes, ordinariness, or extraordinariness of Prophet Muhammad. Instead, they exclusively reveal information about those who came to see him.

Keywords: Hadith, Muhammad, Human, Extraordinary, Ordinary.

Giriş

Klasik dönem tasavvurunda Hz. Peygamber “kul peygamber” olmayı tercih eden mütevazi bir beşerdir. Fizyonomik olarak mükemmel, biyolojik açıdan âdeta olağanüstüdür. Mesela sahip olunabilecek en güzel sima ondadır. Yine mükemmel kişisel niteliklere ve karakter özelliklerine sahiptir. Ancak tüm bunlarla birlikte o, her hâlûkârda bir beşerdir ve bu asla reddedilmemektedir.¹ Bu tavsifin bir hakikatinin olduğu şüphesizdir. Ancak bu noktada özellikle onun fizikî yapısını tasvir edenlerin sevgi ve muhabbetten kaynaklı bakışlarının, o nazarla bakıp göremeyenlere nispetle mübalağalı bir anlatıma dönüşmüş olması da tabiidir.

Modern zamanlara geldiğinde ise “geleneksel anlayışın Hz. Peygamber’i beşer olmaktan çıkarıp, tanrısal bir boyuta taşıyarak örnekliğini ortadan kaldırdığı”² temel tezinden hareketle ona dair yeni, öncekinden neredeyse tamamen farklı bambaşka bir tasavvur ortaya konulmuştur.³ Bu tasavvuru şu şekilde özetlemenin mümkün olduğu kanaatindeyiz: Hz. Peygamber’in beşerleştirilmesi, aklıleştirilmesi ve tarihselleştirilmesi. Bu da sırayla onun kutsiyetini, gaybiyetini ve şâri` oluşunu âdeta ortadan kaldırmaktadır.⁴ Son noktada ise Hz. Peygamber’i tasavvur, “olağanüstü beşer” olmaktan “olağanüstü derecede beşer” olmaya evrilmiş görünmektedir. Yine âdeta kelama odaklanıp sahibü’l-kelamı sıradanlaştırarak pasifleştirmektedir.

Bahis konusu evrilmenin kendisine istinat ettiği rivayet gruplarından bir tanesi de yanına gelenlerin Hz. Peygamber’i tanıyamadığına yani peygamber olduğunu anlayamadığına delâlet eden hadislerdir. Bunlar ve benzeri örneklerden hareketle onun -vahiy almak dışında- bilhassa fizikî açıdan kendisini ashabının herhangi birinden ayırt ettirecek niteliklere sahip olmayan bir beşer olduğu sonucuna varılabilmektedir. Ne var ki biz bu rivayetlerin bir arada zikredildiği bir çalışma tespit edemedik. Bu çerçevede araştırmamız öncelikle ilgili metinlerin derlemesini yapmakta ve bağlantılı olarak şu sorulara cevap aramaktadır: İlgili rivayetler, bağlamları dikkate alındığında bu tür yaklaşımları desteklemekte midir? Ya da bağlamları dikkate alınmadan

¹ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Özafşar, “Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/Anlayışı”, *Diyanet İlmî Dergi* Özel Sayı (2003), 309-321.

² Örnek için bkz. Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, “Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigmadan Paragona, Paragondan Kozmik İlkeye”, *Kutlu Doğum Sempozyumu (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)*, (2002), 129-139.

³ Geniş bilgi için bkz. Fatih Bayram, *Modern Dönem Peygamber Tasavvuru* (Ankara: TDV Yayınları, 2020).

⁴ Bilgi için bkz. Taha Abdurrahman, *Bilgi Ahlaktan Ayrıldığında*, çev. Muhammet Ateş (İstanbul: Pınar Yayınları, 2022), 84-85.

arzu edilenin kendilerine söylettirildiği metinlere mi dönüşmüşlerdir? Onlara istinaden Hz. Peygamber hakkında bir hükme/kanaate varmak mümkün müdür? Ya da hangi hükme varılabilir? En temelde ise ilgili rivayetler kiminle ilgilidir? Yine bu bağlamda modern dönem içerisinde teşekkül etmiş “güzellik anlayışı” gibi algıların anlama ve yorumlamadaki etkisi ne orandadır? Neticede hem hadis kaynaklarından tespit edebildiğimiz ilgili metinler bir araya getirilmekte hem onların nasıl anlaşılması gerektiğine dair yöneme dayalı bir örnek sunulmaya çalışılmakta hem de peygamber tasavvuru üzerine bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Yani kelama ve sahibül- kelama dair yaklaşımlar birlikte tetkik edilmektedir.

Araştırmamız öncelikle mezkûr konuda zikredilen, zikredilebilecek olan rivayetlerin kaynaklarıyla birlikte tespitini yapmakta ve hadislerin sıhhat durumlarına kısaca temas etmektedir. Çoğu uzun metinler olduklarından sadece konumuzu ilgilendiren kısımlarına yer verilmiştir. Akabinde ise rivayetlerin bağlamları dikkate alınarak onların anlam tespiti ile bahis konusu hususta istiḥād edilebilecek birer delil olup olamayacakları tahlil edilmektedir. Tahlil yapılırken hadis şerhlerinden, ilgili görülebilecek başka rivayetlerden, tarihî ve sosyo-kültürel verilerden faydalanılmıştır.

1. Rivayetler ve Kaynakları

Tespit edebildiğimiz kadarıyla konumuzla ilgili olabilecek sekiz rivayet bulunmaktadır. Kolaylık olması açısından onları metinlerin muhtevasında geçen olayların kahramanlarına nispetle sıralamayı tercih ediyoruz.

1.1. “Dımâm b. Sa`lebe” Rivayeti

İlk rivayet, kendisinin sahâbe neslinden olduğunu bilmemize vesile olan, Hz. Peygamber tarafından kabilesine gönderilen elçinin tebliğ ettiği hususların doğruluğunu tespit ve teyit amacıyla Medine'ye gelen Dımâm b. Sa`lebe'nin yaşadıklarını haber veren, Enes b. Mâlik'in (öl. 93/711-12) naklettiği ve sıhhati üzerinde ittifak edilmiş olan⁵ hadistir. Konumuzu ilgilendiren kısmında rivayetin tüm tarikleri ittifak halindedir. Şöyle ki ashâbı Hz. Peygamber ile Mescid-i Nebevî'de otururken Dımâm b. Sa`lebe devesi üzerinde mescidin avlusuna girer, onu çöktürür ve bağlar. Sonra da hemen “Hanginiz

⁵ Bkz. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Zuheyr eş-Şâvîş (Dimaşk-Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983), 1/12; Sıhhat değerlendirmesi için ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvî'nî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), 1/449.

Muhammed?" diye sorar. Sorunun muhatapları yaslanmış halde ashâbiyla oturmakta olan Hz. Peygamber'i göstererek "Şu yaslanmış olan beyaz tenli adam - هذا الرجل الأبيض المتكى" cevabını verirler.⁶

Diğerlerinde de görüleceği üzere şârihler rivayeti çoğunlukla ve öncelikli olarak fikhî mülâhazalara konu etmişlerdir. Nitekim İbn Hacer (öl. 852/1449) Hz. Peygamber'in yaslanarak oturuyor olmasını "imamın tâbileri arasında yaslanarak oturmasının cevazına delil" kabul eder. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in arkadaşları arasında oturması kendisinde kibir ve tekebbürün bulunmadığını göstermektedir.⁷ "Beyaz" olması ise "parlak, aydınlık yüzlü olmak" anlamında bir beyazlık, "kireç rengi gibi bir beyazlık" ya da "cüzamıllardak/abraşlardaki gibi bir beyazlık" veyahut da "kırmızıya çalan beyazlık" olarak izah edilmiştir.⁸ Dımâm'ın bir müşrik olarak gelip orada imanını izhar ettiği, o geri döndükten sonra da kavminin İslâm'a girdiği ifade edilmektedir. Mesele bir müşrikin ihtiyaç halinde mescide girmesinin cevazı, - bazı rivayetlerde mescidin kapısına ya da girişine bağlandığı yer alsa da- devenin mescide bağlanmış olmasından hareketle onun idrarının temizliği, bir insanı "beyaz", "kırmızı", "kısa", "uzun" gibi sıfatlarla tarif etmenin câiz oluşu, haber-i vâhidle amel etmek ve âlf isnad aramak gibi bağlamlarda ele

⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Murşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 20/138 (No. 12719); Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî İbn Zencûye, *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zib Feyyâd (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1406/1986), 2/520 (No. 831), 3/1190 (No. 2237); Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şâhih*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "İlim", 6; İbn Mâce, "İkâmeti's-Salât", 194 (No. 1402); Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Salât", 23 (No. 486); Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî Bezzâr, *el-Baḥrû'z-zehḥâr*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009), 12/327 (No. 6192); Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdülmün'im (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), "Sıyâm", 1 (No. 2413, 2414); Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *eş-Şâhih*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.), 4/63 (No. 2358); Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Şâhiḥu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 1/367 (No. 154).

⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerḥi Şâhiḥi'l-Buḥârî*, thk. Muhibuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 1/150.

⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/150-151; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî fi şerḥi Şâhiḥi'l-Buḥârî* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/21; Nitekim bir başka rivayette Enes b. Mâlik bineği üzerindeki Hz. Peygamber'in elbisesini biraz yukarı çekmesi sebebiyle açılan baldır kemiğini yine "beyaz" olarak tavsif etmektedir. Bkz. Buhârî, "Salât", 12 (No. 371).

alınmıştır.⁹ Dımâm'ın Hz. Peygamber'i tanımamış olmasına ya da kim olduğunu sormasına onun tevazuu da dahil hiçbir cihetle temas edilmemiştir. "أَيْكُمْ مُحَمَّدٌ؟" - Hanginiz Muhammed?" ifadesine önce cümlenin i'rabı sadedinde sonra da Hz. Peygamber'e ismiyle veya dedesine nispet ederek hitap etmenin bedevilere ait bir kabalık ve cehalet örneği olup ayetle¹⁰ yasaklandığı, bahis konusu hitabın edebe ve tazime riayetsizlik olduğu, Hz. Peygamber'e "Allah'ın Nebîsi" ya da "Allah'ın Rasûlü" diyerek hitap etmek gerektiği vurgulanarak temas edilir.¹¹

1.2. "Câbir b. Süleym" Rivayeti

Câbir b. Süleym -önceki rivayette olduğu gibi- ashâbından bazılarıyla birlikteyken Hz. Peygamber'in yanına geldiğinden bahseder. Fakat kendi ifadesiyle Nebî (s.a.) "eteklerinde süslemeleri, püskülleri bulunan ve ayaklarına kadar inen pelerin (tarzı bir kıyafetle) örtünmüş - وهو محتب و بشملة له و قد وقع هديها على قدميه" haldedir. O da "Hanginiz Muhammed/Hanginiz Allah'ın Rasûlü?" diye sorar. Hz. Peygamber eliyle kendisini işaret edince Câbir "Ben bâdiyedenim (bedevî) ve onların kabalığına, sertliğine sahibim. Bana tavsiyede bulun" der. Hz. Peygamber de "Kardeşini güler yüzle karşılamak dahi olsa hiçbir iyiliği hakir görme..." diye başlayan nasihatlerini sıralar.¹² Rivayetin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan tariki senedindeki mestûr râvî sebebiyle zayıf görülmüşse de farklı kaynaklardaki tüm tarikleri dikkate alınarak hadise sahih hükmü verilmiştir.¹³

Bu rivayetin izahı sadedinde zikredilenler de fikhî hüküm çıkarma ve faziletler bağlamındadır. Rivayette geçtiği şekilde bir elbise giymenin selefte ait giyim

⁹ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Halep: el-Matba`atü'l-İlmiyye, 1351/1932), 1/145; Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî İbn Battâl, *Şerhu'l-Câmi'i's-Şahîh*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 1/144-145; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/152; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 2/22-23; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li şerhi Şahîhi'l-Buḥârî* (Mısır: el-Matba`atü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1323), 1/160; Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 2/107-108.

¹⁰ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), en-Nûr 24/63.

¹¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 2/21; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/161; Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, 2/108.

¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/237-238 (No. 20635); Ebû Dâvûd, "Libâs", 21 (No. 4075); Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415), 7/64 (No. 6385).

¹³ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/238.

tarzı olup herhangi bir sakıncasının bulunmadığı ve kendini beğenmişlik/kibir alameti sayılmadığı zikredilir. Kibir alameti olan şey elbisenin yerde sürünecek kadar sarkıtılarak giyilmesidir. Arapların âdetinden olmak üzere böyle bir şal ya da giysi omuzları örtecek şekilde kullanılmakta olup kişi herhangi bir yere yaslanmadığı sürece iki eliyle kenarlarından tutmaktadır.¹⁴ Bu rivayet bağlamında yapılan açıklamalarda da bâdiyeden gelen kişinin Hz. Peygamber'i tanımaması üzerinde durulmamıştır.

1.3. “Bizans elçisi” Rivayeti

Saîd b. Ebî Râşid Emevî devletinin ilk zamanlarında Hz. Peygamber döneminde Bizans Kayseri'nin elçiliğini yapan komşusuna Nebî'nin (s.a.) Kayser'e gönderdiği mektup ve onun cevabıyla ilgili sorular sorar. Rivayetin konumuzla ilgili bölümünde elçi şöyle der: “Kendisi ashâbıyla birlikteyken Peygamber'e geldim. Onlar Tebük kuyusu civarında kılıçlarını bağlamak için kullandıkları kuşaklarla örtünmüş/yüzlerini örtmüş haldeydiler – **و هم محتبون بحمائل سيوفهم**. ‘Hanginiz Muhammed?’ dedim. Peygamber eliyle kendisini işaret etti ben de mektubu ona verdim.”¹⁵ Hadisin râvilerinin güvenilir (sika) oldukları beyan edilerek sıhhatine hükmedilmiştir.¹⁶

Rivayetin izahı sadedinde herhangi bir bilgi tespit edemedik. Ancak hem gelen kişinin Müslüman olmayan yabancı bir elçi olması hem de Hz. Peygamber'in örtünmüş bulunması konumuz bağlamında ehemmiyet arz etmektedir.

1.4. “Hicret yolculuğunda yaşanan hadiseyi haber veren” Rivayet

Hicret yolculuğu esnasında vuku bulan ve Enes b. Mâlik tarafından rivayet edilen bir hadise söz konusudur. Buna göre Hz. Peygamber terkisinde Hz. Ebû Bekir olduğu halde Mekke'den Medine'ye doğru yol almaktadır. Hz. Ebû Bekir Şam'a gidip gelen bir kimse olduğu için karşılaştıkları insanlardan onu tanıyanlar çıkmakta ancak Hz. Peygamber'i tanımamaktadırlar. Bu nedenle “Önündeki delikanlı da kim? – **من هذا الغلام بين يديك**” diye sorarlar. Hz. Ebû Bekir'in cevabı hem hakikat hem mecaz ihtiva etmekte olup son derece

¹⁴ Aynî, *‘Umdetü'l-kârî*, 21/300; Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422), 7/2790; Azîmâbâdî, *‘Avnü'l-ma'bûd*, 11/86.

¹⁵ İbn Zencûye, *Kitâbü'l-Emvâl*, 1/123-125 (No. 104); Ahmed b. Alî b. el-Müsenâ et-Temîmî el-Mevsilî Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984), 3/170-172 (No. 1597).

¹⁶ Bkz. Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd*, 3/170.

stratejiktir: “Bana yolu gösteren rehber – **هذا هاد يهدي السبيل**.”¹⁷ Muhtemelen güvenlik amacıyla Hz. Peygamber bu insanlarla muhatap olmamıştır. Hadisin sahih kabul edildiği görülmektedir.¹⁸

Ebû Hureyre'nin (öl. 58/678) mevlâsı Ebû Vehb'ten gelen bir başka rivayette ise –ki mevcut haliyle sadece İbn Sa'd (öl. 230/845) tarafından nakledildiğini tespit ettik- hem Hz. Ebû Bekir'in hem de Hz. Peygamber'in kim olduğu sorulmaktadır. Hz. Ebû Bekir kendisinin kim olduğunu soranlara “yolunu şaşırılmış, yolunu kaybetmiş – **باغ أبغي**”, Hz. Peygamber'i soranlara da “bana yol gösteren rehber – **هاد يهديني**” cevabını vermektedir. Ancak bu rivayette önde oturan Hz. Ebû Bekir'dir. Hz. Peygamber ise onun terkisindedir.¹⁹

Burada yer verdiğimiz ilk rivayet İbn Sa'd'a ait ikinci rivayetten istifade edilerek açıklanmış görünmektedir. Sahih görüşe göre Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'den iki yaş küçüktür. Ancak Hz. Ebû Bekir'in saçları beyazlamış olduğundan daha yaşlı, Hz. Peygamber ise ona göre delikanlı gibi görünmektedir. Ayrıca yaptığı ticarî yolculuklar sebebiyle Medine'ye uğradığından oranın ahalisi tarafından tanınmaktadır.²⁰

Bu rivayet için de “kendisini görenler tarafından Hz. Peygamber'in tanınmamış olması” üzerinde durulan bir konu değildir. Ayrıca bu rivayet özelinde Hz. Peygamber'i görenlerin –öyle bile olsa- ayırt edici ya da dikkat çekici yüz güzelliğinden hareketle onun peygamber olduğuna hükmetmelerini beklemek isabetli olmasa gerektir.

1.5. “Çocuğu ölmüş kadın” Rivayeti

Enes b. Mâlik tarafından rivayet edilen ve çocuğu vefat etmiş bir kadının Hz. Peygamber'i tanıyamamasını haber veren sahih²¹ meşhur hadistir. Hz. Peygamber kabristanda kadının yanına gelerek bir nevi başsağlığı dileyip ya da onun feryat-figan yas tutmasına şahit olup Allah'tan korkmasını ve sabır göstermesini tavsiye eder. Kadın ise “Sen benim başıma geleni nereden

¹⁷ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebû Şeybe, *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-Ehâdîs ve'l-Âşâr*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 6/329 (No. 31812); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/450-451 (No. 14063); Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 45 (No. 3911).

¹⁸ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/451.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968), 1/234.

²⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/251; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 17/53.

²¹ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/443; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 6/176, 222; Begavî, *Şerhu's-sünne*, 5/447.

bileceksin!” diyerek karşılık verir. Hz. Peygamber ayrılınca kendisine onun Allah Rasûlü olduğu hatırlatılır. Peygamber’e karşı sergilediği tavrı kendisi açısından “ölüm gibi acı bir durum” olarak niteleyen kadın hemen evinin önünde hiçbir nöbetçinin bulunmadığına şahit olduğu ve haberin aktarımında bunu zikretme ihtiyacı duyduğu Nebî’nin (s.a.) evine girer ve “Seni tanıyamadım – لم أعرفك “ diyerek özür beyan eder.²²

Bu rivayet hakkında da başta kabir ziyareti olmak üzere fikhî meseleler ve hükümler önceliklidir. Hz. Peygamber’in kabir ziyaretini önce yasakladığı sonra bu yasağı kaldırdığı ve rivayette yer alan kadını da bundan nehyetmemesinin kabir ziyaretinin mübahlığına delâlet ettiği zikredilir. Onun ve halifelerinin yaptığı kabir ziyaretlerine örnekler verilir. Bunda bir beis olmadığı hususunda ümmetin de icmânının bulunduğu vurgulanarak konuyla ilgili farklı yaklaşımlar, yas tutmanın hükmü ve tâziyede bulunmanın müstehaplığı gibi hususlara temas edilir.²³

Öncekiler gibi bu rivayet bağlamında da Hz. Peygamber’in tevazuuna dikkat çekilmiştir. Zira o kendisine karşı bilmeden, tanımadan sergilenen nâhoş tavırlar için mütevazi ve hoşgörülü olmuştur. Kadının bir nevi “Git başımdan!” anlamındaki tavrına karşı ona kızmamış, yaşadığı acı olay sebebiyle kendisini mâzur görmüştür. Özür beyanına mukabil “(Asıl) sabır, musibetin ilk anında olandır.” buyurmasının ise âdeta “Özür dilemeyi bırak, kendine çeki düzen ver, ben Allah’a karşı yapılanlar haricindeki şeylere öfkelenip kızmam.” manasında olduğu söylenmiştir. Tüm bunlar ve Hz. Peygamber’in kapısında nöbetçi bulundurmaması onun tevazuuna delâlet etmektedir.²⁴

Ancak öncekilerden farklı olarak bu rivayetle ilgili açıklamalarda Hz. Peygamber’in tanınmamış olması üzerinde durulduğu görülmektedir. Evvela kadının “Seni tanıyamadım.” sözü “bir kimsenin onları iccittğinde fazilet ehlinde özür ve af dilemesi” şeklinde izah edilir. Yine kişi kendisine iyiliği

²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/443 (No. 12458); Buhârî, “Cenâiz”, 31 (No. 1283); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'ü's-şâhîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1374/1955), “Cenâiz”, 15 (926); Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 28 (No. 3124); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 6/176, 222 (No. 3458, 3504); İbn Hibbân, *Şahîhu İbn Hibbân*, 7/154-155 (No. 2895).

²³ İbn Battâl, *Şerhu'l-Câmi'i's-şâhîh*, 3/269-271; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/150; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 8/69-70; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 2/399; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî Şevkânî, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteke'l-ahbâr*, thk. İsmâuddîn eş-Şabâbitî (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1413/1993), 4/117.

²⁴ İbn Battâl, *Şerhu'l-Câmi'i's-şâhîh*, 3/271; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 1392/1972), 6/227-228; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/150; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 2/399.

emreden/tavsiye eden kimseyi tanımasa dahi onun nasihatini kabul etmelidir. Kadının Hz. Peygamber'i tanımayıp o şekilde karşılık vermesi "tanısaydı bu şekilde hitap etmezdi" denilerek açıklanır. Zira ona nasihat edenin kim olduğu söylendiğinde mahcubiyet ve endişe duymuş, çocuğunun ölüm acısına benzer bir üzüntü yaşamış ve hemen Hz. Peygamber'in kapısına koşmuştur.²⁵ Son noktada Kastallânî (öl. 923/1517) kadının Hz. Peygamber'i tanımamış olması meselesini iki maddede özetler: Peygamber'in krallar, makam sahipleri ve toplumun önde gelenleri gibi arkasında kendisini takip eden adamlarından ve hizmetlilerinden müteşekkil kalabalık bir toplulukla yürümeyerek tevazu göstermesi ve kadının da başına gelen acı olay sebebiyle üzgün olması.²⁶

1.6. "Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir Medine'ye ulaştığında yaşananları haber veren" Rivayet

Sürâka b. Cü`şum'dan nakledilen ve hicret yolculuğu sonunda Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir'in Medine'ye ulaşmaları akabinde yaşananları haber veren sahih²⁷ hadistir. Buhârî'de (öl. 256/870) yer alan şekliyle Hz. Peygamber'in Mekke'den yola çıktığını haber alan Müslümanlar her gün Harre bölgesine giderek gündüz sıcağı bastırana kadar onu beklemektedir. Bu günlerden birinde geri dönerlerken bir Yahudi onların "beyazlar giymiş halde - مبيضين" geldiklerini haber verir. Bunun üzerine Müslümanlar hemen Peygamber'i karşılamaya gider, o da gelenlerle birlikte Medine'ye yakın yerdeki Amr b. Avf oğulları yurdunda yani Kubâ'da konaklar. Gelen insanları Hz. Ebû Bekir karşılamakta ve o muhatap olmaktadır. Hz. Peygamber ise sessizce bir kenara oturmuştur – قام أبو بكر للناس و جلس رسول الله صامتاً. Manzara böyle olunca Ensar'dan daha önce kendisini görmemiş olanlar Hz. Ebû Bekir'i selamlamaya başlar – فطفق من جاء من الأنصار ممن لم ير رسول الله ص يحيي أبا بكر. Ancak Hz. Peygamber'in oturduğu yere güneş vurmaya başlayınca Hz. Ebû Bekir ridâsıyla ona gölge yapmaya çalışır. Böylece gelenler peygamberin o olmadığını anlamış ve Hz. Peygamber'i tanımışlardır – حتى أصابت الشمس رسول الله ص فأقبل أبو بكر حتى ظلل عليه بردائه فعرف الناس رسول الله ص عند ذلك.²⁸

Dördüncü rivayetle ilgili açıklamalar bu rivayet için de zikredilmiştir. Yani bölge ahalisi Hz. Ebû Bekir'i ticaret vesilesiyle Medine'ye uğramış olması

²⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 6/227; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/150; Aynı, *'Umdetü'l-kârî*, 8/68.

²⁶ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 2/399.

²⁷ Bkz. Begavî, *Şerhu's-sünne*, 13/362.

²⁸ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk, *el-Muşannef fi'l-ħadîs*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 5/395-396 (No. 9743); Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 45 (No. 3906).

hasebiyle tanımaktadır. Ancak Hz. Peygamber Medine'ye yetişkinlik döneminde ilk defa gelmiştir ve bu nedenle tanınmamaktadır. Ya da her ikisini de tanımadıklarından Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'i gölgelemesine şahit olunca hangisinin peygamber olduğunu anlamışlardır.²⁹ Yapılan izahların hiçbirinde gelenlerin Hz. Peygamber'i tanımamaları, üzerinde durulması gereken farklı bir durummuş gibi ele alınmamıştır. Onu "daha önce görmemeleri" yeter sebep olarak zikredilir.

1.7. "Kayle bint Mahreme" Rivayeti

Abdullah b. Hassân'ın nineleri Safiyye bint. Uleybe ile Duhaybe bint. Uleybe vasıtasıyla bâdiyeden olan Kayle bint Mahreme'den naklettikleri ve onun başından geçenleri haber veren rivayettir. Kayle Hz. Peygamber'i görmeden onun elçileri vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Kocasının vefatı üzerine kızları amcaları tarafından elinden alınır. Derdine çözüm bulmak amacıyla Hz. Peygamber'in yanına varıp onunla görüşmek ister. Zahmetli bir yolculuk sonunda Medine'ye varır. İmsak vakti yeni girmiştir ve Hz. Peygamber sabah namazını kıldırmak için mescidedir. Hava henüz karanlık olduğundan neredeyse erkekler dahi birbirini tanıyamamaktadır. Cemaatle namaz ve saf düzenini dahi bilmemektedir ki şöyle der: "Câhiliyeden yeni kurtulmuş bir kadın olarak erkeklerin yanında namaza durdum." Nitekim safta yanına denk geldiği erkek de yine havanın karanlığından dolayı şüpheyle kendisine erkek mi kadın mı olduğunu sorar. Kadın olduğunu öğrenince onu Hz. Peygamber'in hanımlarına ait odaların bulunduğu taraftaki kadınlar safına yönlendirir. Kendi ifadesiyle mescide girdiğinden itibaren Hz. Peygamber'i hiç görmemiştir. Kadınlar safındayken namaz sonrasında gün ağarmaya başlayınca Peygamber'in olduğu tarafa doğru yaklaşmaya ve önündeki insanlar üzerinden onu görmeye çalışır. Bu haldeyken bir adam Hz. Peygamber'in yanına gelerek selam verir ve o zaman uzaktan silüetini gördüğü zatın Peygamber olduğunu anlar. Kendi ifadesiyle üzerinde za`feran rengi eski bir elbise ve elinde bir hurma çubuğu vardır. Ancak hala yüzünü görmemiştir. Huşû içerisinde bağdaş kurarak oturduğunu söylediği Hz. Peygamber'i bu kadarıyla görünce titremeye başlar. Peygamber'in yanındaki erkeklerden birisi bunu fark eder ve "Ya Rasûlallah! Zavallı kadın titriyor." der. Kayle bint Mahreme'nin beyanına göre kendisi Hz. Peygamber'in arkasında kalmaktadır. Peygamber de ona bakmadan sakin olmasını söyler ve bu sözün ardından

²⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/244; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 17/49; Kastallânî, *İrşâdüs-sârî*, 6/220.

kalbindeki korku yok olur.³⁰ Hadisin râvileri güvenilir (sika) bulunmuştur.³¹

Rivayetin izahı sadedinde metin içerisinde geçen hususların hatırlatılmasıyla yetinilmiş görünmektedir. Kadının korkması ise Hz. Peygamber'in heybetinden korkma olarak anlaşılmıştır. Ancak burada da fikhî bir hüküm çıkarma girişimi vuku bulmuş ve Peygamber'in ona bakmadan cevap vermesi üzerinden nâmahrem bir kadını ilk anda görme ile sonraki görmenin ve bakmanın hükümleri üzerinde durulmuştur.³²

1.8. "Hz. Peygamber'in ashâbına su dağıttığını haber veren" Rivayet

Burada zikredeceğimiz rivayet şöyledir: "Bir gün Allah Resûlü (a.s.) ashabiyla birlikteyken onlara su dağıtır. Şu haliyle dışarıdan gelen birisi onu tanıyamamıştır. 'Sizin efendiniz kim?' diye sorar. Allah Resûlü de (a.s.), 'Seyyidü'l-kavmi hâdimühüm' yani 'Bu toplumun efendisi onlara hizmet edendir.' buyurur. Adam hemen su dağıtan kişinin Efendimiz (a.s.) olduğunu anlar."³³ Rivayet bu haliyle hiçbir hadis kaynağında yer almamaktadır.

Bu şekliyle metne vaaz ve sohbet ortamları da dahil farklı vesilelerle veya internet ortamında kolayca rastlamak mümkündür. Ancak biz Hz. Peygamber'e ait son cümle ile onun öncesinde anlatılan su dağıtma hadisesini kaynaklarda bir arada tek bir metin olarak tespit edemedik. Üstelik ashâbına su dağıttığını haber veren rivayetlerde o esnada gelip de kendisini tanıyamayan birisinden söz edilmemektedir. Şöyle ki Hz. Peygamber ve ashâbı susamış, konakladıklarında su getirilmiş, o da su kabını alarak ashâbına su

³⁰ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 3/232 (No. 1763); Ebû Dâvûd, "Edeb", 25 (No. 4847); Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Edeb", 50 (No. 2814); Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Me'âni'l-âşâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdelhak (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 1/177 (No. 1058); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 3/302 (No. 3469), 25/8 (No. 1).

³¹ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/306; Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahman Zeynuddin el-İrâkî, *Tahrîcû eḥâdîsî'l-İhyâ'* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005), 859.

³² Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, 3/45, 4/117; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000), 6/168-169; Ebü'l-Ferec Zeynuddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî İbn Receb, *Fethu'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buḥârî*, thk. Mahmûd b. Şa'bân b. Abdülmaksûd (Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1417), 4/429-430; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, 7/2979.

³³ Örnek için bkz. <https://www.yeniasir.com.tr/yasam/2015/06/25/toplumun-efendisi-hizmet-edenidir>

dağıtmaya başlamıştır. Sahâbenin öncelikle kendisinin içmesini istemesi üzerine “Bir topluluğa su dağıtan herkese dağıttıktan sonra en son kendisi içer.” buyurmuştur.³⁴

Konu başlığı yaptığımız rivayette Hz. Peygamber’e ait olan son cümle “سید القوم خادمهم في السفر”³⁵ ya da “سید القوم خادمهم في السفر – Bir topluluğun efendisi seferde/yolculukta onlara hizmet edendir”³⁶ şeklinde bazı kaynaklarda yer almaktadır. Metnin diğer iki versiyonu ise şöyledir: “أعظم القوم أجرا خادمهم – Bir topluluğun kazandığı ecir bakımından en üstünü onlara hizmet edendir.”³⁷ , “أفضل الغزاة في سبيل الله خادمهم” - Allah yolunda gazâ edenlerin en üstünü onlara hizmet edendir.”³⁸

2. Rivayetlerin Tahlili

Bu başlık altında hem yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerin bağlamlarından hem de ilgili gördüğümüz başka rivayetlerden istifade edilerek gelenlerin Hz. Peygamber’i tanıyamama gerekçeleri sıralanacaktır. Hadislerin anlaşılıp yorumlanmasında mümkün olduğunca doğru anlamın tespiti açısından takip edilecek usûl, sorulacak sorular ve soruların muhatapları üzerinden yapılacak değerlendirmeler meselenin ehemmiyet arz eden nirengi noktasıdır. Nitekim bu doğrultuda bir yöntem olarak zikredilen “kim, kime, neyi, hangi vasıfla, niçin, nasıl, ne zaman ve nerede söylemiştir”³⁹ sorularından bir tanesi hariç diğerleri yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerde geçen olayların kahramanlarıyla ilgili görünmektedir. Hz. Peygamber’e karşılık gelen sadece “Kime?” sorusudur ve cevabı da aşağıdaki “Hz. Peygamber ve Mütevazi Kişiliği”

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/155 (No. 19412); İbn Mâce’de ise rivayetin son kısmını ihtiva eden bir rivayet yer almaktadır. Yani Hz. Peygamber’in ashâbına su dağıttığı zikredilmemektedir. Bkz. İbn Mâce, “Eşribe”, 26 (No. 3434).

³⁵ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, thk. Abdül’aliyy Abdülhamîd (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003), 10/582-583 (No. 8050).

³⁶ Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezi İbnü’l-Mübârek, *el-Cihâd*, thk. Nezîh Hammâd (Tunus: ed-Dâru’t-Tûnisiyye, 1972), 159 (No. 207).

³⁷ Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu’be el-Horasânî Saîd b. Mansur, *es-Sünen*, thk. Habîburrahman el-A’zamî (Hindistan: ed-Dâru’s-Selefiyye, 1403/1982), 2/191 (No. 2406).

³⁸ Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsaf*, thk. Tarık b. İvâdullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, ts.), 5/176 (No. 4993).

³⁹ Bkz. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 204-206; Benzer bir yöntem ve uygulama örnekleri için bkz. Mustafa Işık, *Hadisleri Anlama Yöntemi - 5N1K’dan Hareketle* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018).

başlığının muhtevasına tekabül edecek niteliktedir. Diğer yedi soru Hz. Peygamber'i tanı(ya)mayanlarla ilgili olup onları tanımayı ve bu doğrultuda bağlam tespiti yapmayı gerekli kılmaktadır.

Soruların cevabı mahiyetindeki hepsi birbirini tamamlayan başlıklarımıza geçmeden önce şu hususu da hatırlatmak isteriz ki rivayetlerin kahramanı konumundaki kişilerin hiçbirisi daha önce Hz. Peygamber'i görmemiştir. Sadece "çocuğu ölen kadının" önceden görmüş olma ihtimali bulunmaktadır. Normal şartlarda bir kimseyi tanıyamamak için sadece bu gerekçe bile yeterli ve geçerli bir sebep iken bize göre Peygamber tasavvurunda yaşanan kırılma ve değişim, doğal olanı problemlili hale getirmiştir.

2.1.Sosyo-Kültürel Yapı

Öncelikli olarak câhiliye dönemi Arap toplumunun zihin dünyasının temellerini oluşturan varlık, bilgi ve değer anlayışlarının izah edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira bunlar sosyo-kültürel yapının zeminini teşkil eden unsurlardır.

Bu bağlamda câhiliye dönemi varlık hiyerarşisinin en tepesinde her şeyi var eden kadir-i mutlak bir tanrı bulunmaktadır. Ancak bu tanrı varlık alanından çekilen, egemenliğinden vaz geçen, insanların hayatlarına müdahale etmeyen, yetkilerini başka varlıklara yani putlara devreden "âtil" bir tanrıdır. Âtil tanrının gücü ve sıfatları ikincil ilâhlar konumundaki putlar tarafından tevarüs edilmekte, onlar arasında paylaştırılmakta böylece de tapınmanın ana unsuru halini almaktadırlar. Bu sayede yaratıcının soyut ve tasvir edilemez oluşu da aşılmış olmaktadır. Ortaya çıkan politeist anlayışta yaratıcı ile irtibat, bahis konusu putlar ve onların hizmetindeki özellikle fal okları çekmeyi yerine getiren görevliler ve kâhinler vasıtasıyla temin edilmektedir. Böylece insanlar doğumdan ölüme dîni, siyasî, sosyal ya da ekonomik her türlü ihtiyaçlarında "putlarda tecessüm eden aktif tanrısal varlıklara" yönelmişler ve bu çerçevede politeist karakterli bir toplum düzeni inşa edilmiştir. Bu nedenle bir peygambere ihtiyaç da kalmamıştır. Zira inşa edilen yapı, yaratıcıyı her hâlükârda müdahil konuma getiren ve putları da mutlak olarak reddeden bir peygamber fikrini olumsuzlamaktadır. Söz konusu varlık anlayışındaki fal okları ile kâhinler aynı zamanda geleceğe dair bilgi elde etmenin kaynağı⁴⁰,

⁴⁰ Nitekim Medine döneminde dahi bu kabullerin yansımalarını görmek mümkündür. Hz. Peygamber'in gittiği bir düşün evinde def çalıp şarkı söyleyen küçük kızlardan bir tanesi "Aramızda yarın ne olacağını bilen Peygamber var." demekte, Hz. Peygamber de böyle söylememesi hususunda onu uyarılmaktadır. Bkz. Buhârî, "Nikâh", 48 (No. 5147); Câhiliye Arabi kâhinlerin gaybdan haber verdiğiğine inanmakta, onların ruhlarla, başka manevî varlıklarla, hatta ilâhlarla irtibata geçtiğini ve bu sayede insanlara fayda ya da zarar verme kudretine sahip olduğunu kabul etmektedir. Kâhinler içerisinde ruhlara istediklerini yaptırabilme derecesine

gündelik olanlar dahil her türlü problemin çözüm mercii konumundadır⁴¹ ve câhiliye Arabının hayatına yön vermektedir. Bu sayede aldıkları kararlar da dolaylı olarak putlar sayesinde meşrû bir zemine oturtulmuş olmaktadır. Fal okları ve kâhinler peygamber tarafından getirilen vahyin mukabili bir konumdadır. Peygambere ait tüm fonksiyonlar onlara yüklenmiş haldedir. Bu nedenle yaratıcıyla iletişim halinde olacak, hakikatin bilgisini getirecek, onları vahye muhatap kılarak hayatlarını şekillendirecek bir peygambere hiç ihtiyaç kalmamaktadır. Hatta Hz. Peygamber'in kâhin ve benzeri ithamlara maruz kalması da bilinmeyen peygamberlik ve beklenmeyen peygamberi kendi zihin dünyalarındaki karşılıklarıyla tanımlama çabasıdır. Çünkü onu nereye konumlandıracaklarını kestirememişlerdir. Câhiliye Arabı peygamberlikten bîhaberdir ve bu, onun zihin dünyasında karşılığı olmayan bir husustur. Bu nedenle bî'setin başlangıcında Mekkeli müşrikler peygamberlik ve peygamberle başa çıkma hususunda Yahudi ve Hıristiyanlara danışmışlardır.⁴²

Câhiliye dönemi Arap zihin dünyası değer açısından ise tümüyle maddeci ve elitisttir. Mekke bir aristokrat sınıf tarafından yönetilmektedir. Yönetim şekli için aristokrasi ya da oligarşi tanımlaması isabetli görünmektedir. Bu aristokratlar ya da oligarklar toplumu yöneten ve yönlendiren ya kendi çabaları ya da mensup oldukları kabileleri ve soyları sayesinde azamet, şan, şöhret ve zenginliğe sahip olmuş kimselerdir. Nitekim her kabile hürler, mevâlî ve köleler şeklinde üç sınıftan oluşurken aynı kabile içerisindeki hürler de soya nispetle derecelendirilmekte, yani kabilenin hür öz evlatları dahi kendi arasında üstünlük sıralamasına tabi tutulmaktadır.⁴³ Bu nedenle onlara göre vahiy ve peygamberlik varlıklı ve azametli olan elit tabakaya mensup iki kişiden birine gelmelidir.⁴⁴ Bu nedenle Hz. Peygamber'i vazgeçirmek için mal-

ulaşanlara da "sâhir/sihirbaz" denilmektedir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat)* (İstanbul: Kuramer / Kur'an Araştırmaları Merkezi, 2020), 78-87 Bu durum bilhassa risâletinin başlangıcında müşriklerin Hz. Peygamber'i neden "kâhin" ve "sihirbaz" diyerek karalamaya çalıştıklarını da açıklamaktadır.

⁴¹ Nitekim yine Medine döneminde Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'e hoşnut olmayacağı bazı sorular sorulmuş o da "dilediğinizi sorun" buyurunca arka arkaya gelen iki soru da "Benim babam kim?" olmuştur. Bkz. Buhârî, "İlim", 28 (No. 92).

⁴² Bkz. Mehmet Alıcı, "Cahiliye Arabı Bir Peygamber Bekliyor muydu? Âtıl Tanrı/Deus Otiosus Bağlamında Cahiliye Dönemi Peygamber Algısı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LIX/1 (2018), 117-138.

⁴³ Bilgi için bkz. Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 220-227; Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, 169-170.

⁴⁴ ez-Zuhuf 43/31.

mülk, kadın ve liderlik teklif edilmektedir.⁴⁵ Ve yine bu nedenle Hz. Peygamber'i dinlemeyi kabul ettiklerinde yanlarında alt tabakadan gördükleri hiçbir Müslümanın bulunmamasını istemektedirler.⁴⁶

Netice itibarıyla peygamberi cari düzenlerini ortadan kaldırarak maddi bir güç elde etmek isteyen birisi olarak tasavvur etmişler, peygamberliği de kabileler arası bir üstünlük vasıtası olarak görmüşlerdir. Bu gerçeklik kendisini en belirgin şekilde peygamberlik iddiasındaki yalancıların zuhur etmesinde göstermiştir. Araplar arasındaki güç temerküzünün yeni bir yolu olarak algılanan peygamberlik, kabileler arasındaki üstünlük tartışmalarına da önceden farklı yepyeni bir boyut kazandırmıştır. Bu durum siyasi birer güç olma çabasındaki kabilelerden peygamber olduğunu iddia eden kimselerin çıkmasına yol açmıştır. Onların Hz. Peygamber'in bi'setinden sonra ortaya çıkmış olması da bu gerçekliği teyit etmektedir.⁴⁷ Bu noktadan itibaren gerek bâdiyede gerekse yerleşik Arap toplumunda hâkim konumdaki kabile, kabile reisi ve "lider kültü" hususlarına geçebiliriz.

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde bilhassa Arap toplumunun büyük bir parçası konumundaki bedeviler "belli özellikleri ve nitelikleriyle kabilesini temsil eden reislerinin dışında hiçbir otoriteye boyun eğmeyen" kimselerdir.⁴⁸ Kâhin ya da şair veyahut da her ikisi birden olması makbul görülen kabile reisi başka vasıfları yanında -konumuzla da alakalı olarak- en temelde varlıklı, zengin olmalı ve güçlü bir taraftar kitlesine sahip bulunmalıdır. Yaşlı olmaları da genel olarak tercih sebebidir. Öncelikli maddi hakları ve ayrıcalıkları vardır. Hayvancılıkla uğraşan kabilelerde en büyük sürüye ve en çok deveye, ticaretle uğraşanlarda en yüklü kervana, tarımla uğraşanlarda ise en çok hurmaya kabile reisi sahiptir. Bir şekilde ele geçirilen malların paylaşımında da öncelik onundur. Savaşa çıkıldığında yolda ele geçirilenlerin tamamı reise aittir. Ganimetlerin paylaşımından önce esirler arasından istediği kızı, mallar arasından da en seçkin olanını hiçbir muhalefetle karşılaşmadan alma hakkı vardır. Yine ganimetlerin dörtte biri ile paylaşımın ardından taksimi yapılmayan inci, kılıç ve benzeri değerli eşyalar da onundur. Giyim-kuşamları da bahis konusu zenginlikleriyle mütenasıptir. Yetki ve güçlerinin alameti sayılabilecek elbiseler giymekte, taç takmakta, hatta krallar gibi taht yaptırmaktadırlar. Taç takmıyorlarsa mutlaka -yöneticilik alameti sayılan-

⁴⁵ Örnek için bkz. İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/330 (No. 36560); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 3/349 (No. 1818); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Beyhakî, *el-İ'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd*, thk. Ahmed İsmâ el-Kâtib (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1401), 267.

⁴⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/415 (No. 32518); Müslim, "Fezâilu's-Sahâbe", 46 (2413); İbn Mâce, "Zühd", 7 (No. 4127-4128); Bezzâr, *el-Bahrü'z-zehhâr*, 4/61 (No. 1228), 5/409 (No. 2041), 6/69 (No. 2130); Nesâî, "Menâkib", 28 (No. 8180).

⁴⁷ Alicı, "Cahiliye Arabî Bir Peygamber Bekliyor muydu?", 139-145.

⁴⁸ Bkz. Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumunu*, 23, 28, 163.

kırmızı bir sarık sarmaktadırlar. Altın, gümüş ve fildişi ile süslenmiş, açık renkli; keten, pamuk ya da ipekten yapılmış yumuşak elbiseler giymeleri âdettendir. Sıradan insanlar ise sert, basit ve dokuması gevşek yöresel elbiseler giyerler. Elbiseler toplumdaki sınıflandırmanın yansıması olup zengin ile fakirin, hür ile kölenin ayırt edilme alametidir. Yine kabile reisleri bir yere merasimle gitmeyi, selamlama merasimi uygulamayı ve tazim ifade eden lakaplarla hitap edilmesini isteyebilmektedirler. Bu bağlamda onlar, kabilenin mensupları tarafından asla hafife alınmazlar, kendilerine ilâhlara gösterilene yakın bir saygı gösterilir.⁴⁹ Nitekim Hz. Peygamber'in karşısında titreyen kişiye "Ben kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."⁵⁰ demesi bir taraftan onun tevazuunu gösterirken diğer taraftan da câhiliye Arap zihnindeki kabile reisi ve lider anlayışının yansıması olsa gerektir. Bahis konusu sınıfsal yapıyı ve Hz. Peygamber'i nasıl konumlandıklarını ya da onu bir kabile reisiymiş gibi telakki ettiklerini gösteren örneklerden bir tanesi Medine'ye hicrette kendisini göstermiştir. Zira oraya vardıklarında Peygamber'i evlerine davet edenler bilhassa kabile reisleri/liderleri olmuştur.⁵¹ Ayrıca toplum da bu gerçekliği kültürel bir unsur olarak kanıksamış görünmektedir. Zaten kabile reisleri hem toplumsal konum itibarıyla üstün kabul edilen hem de genel olarak yaşça büyük kimselerdir. İnşa edilen sosyo-kültürel yapı önceliği onlara vermektedir. Abdullah b. Ömer'den gelen rivayet de bu durumun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. O, Hz. Peygamber'in müminlerin hangi ağaca benzediğini sorması üzerine bildiği halde cevap vermemiş, bunun sebebini ise bir tarikte "topluluğun en küçüğü olduğum için sustum", bir tarikte de "utandım" diyerek açıklamıştır.⁵²

Şu halde ilk üç rivayetin kahramanı konumundaki bedevilerin ve Bizans elçisinin âşına olup muhtemelen görmeyi umdukları -yukarıda zikrettiğimiz-maddi unsurları Müslümanların lideri ve reisi konumundaki Hz. Peygamber de dahil orada bulunan hiç kimsede göremeyince "Hanginiz Muhammed?" diye sormaları kadar tabii bir şey olmasa gerektir. Mesele bahis konusu bağlamlarıyla ele alındığında sosyo-kültürel açıdan Hz. Peygamber'in fizyonomisi ile ilgili bir beklentinin ve bu doğrultuda bir dikkatin söz konusu olmadığı aşikardır. Kısaca gelenlerin Peygamber'de odaklandığı nokta bireysel-fiziksel yapı değil, kendi zihin dünyalarındaki haliyle görmeyi bekledikleri makam, mevki, reislik, liderlik ve bunların fizikî yansımalarıdır. Söylediklerimiz dolaylı olarak dördüncü rivayet için de geçerlidir. Ayrıca

⁴⁹ Bkz. Hakan Temir, *Arap Yarımadası'nda Kabile Hayatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 215-227.

⁵⁰ İbn Mâce, "Et'ime", 30 (No. 3312).

⁵¹ Fuat İstemi, *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 375-376.

⁵² Buhârî, "İlim", 14, 50 (No. 72, 131).

peygamber beklemeyen ve peygamberliğin ne olduğunu bilmeyen bir toplumun Peygamber'in güzel yüzlü ve fizyolojik açıdan mükemmel olmasını düşünmesi ya da beklemesi de anlamsız olsa gerektir.

Bu çerçevede bizim açımızdan ilginç olan, beşinci sıradaki rivayette yer alan ve Müslüman olduğu anlaşılan "çocuğu ölmüş kadının" da bâdiyeden olmamasına rağmen -daha önce görmüşse bile- Hz. Peygamber'in kişiliği ve peygamberlik hakkında ciddi bir mâlûmatının bulunmamasıdır. Zira onun kapısında nöbetçiler bulunacağını, yanında kalabalık bir toplulukla gezip dolaşacağını düşünmektedir. Bu durumu dikkate alan Aynî (öl. 855/1451) ve Kastallânî'nin ifadesiyle kadın Hz. Peygamber'i krallar gibi telakki ettiğinden korkup ürkmüş ve kapısında da insanların kendisine ulaşmasını engelleyen nöbetçiler olacağını tasavvur etmiş, ancak bunun tersi bir manzara ile karşılaşmıştır.⁵³ Nöbetçilerle karşılaşmadığını vurgulama ihtiyacı duyması da hem bu tespiti teyit etmekte hem de peygambere ve peygamberliğe dair nasıl bir anlayış ve beklenti içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda dikkat çekmek istediğimiz bir başka husus iman etmiş olsa dahi rivayetlerde yer alan herkesin bilhassa da kadınların Peygamber'e olan yakınlıkta ve onu tanımada bir Hz. Ebû Bekir, Hz. Aişe, Hz. Ömer veya bir başka önde gelen sahâbî gibi olmadığının unutulmaması gerektiğidir.

2.2.Hz. Peygamber ve Mütevazi Kişiliği

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere mevcut sosyo-kültürel yapıda ashâbı/taraftarları içerisinde onlarla oturup kalkan, onlar gibi giyinen ve görünen bir lider beklenmemektedir. Ancak onun da tüm hayatı boyunca bu halinden asla vazgeçmediği müsellem bir hakikattir. Yani kibir ve tekebbürün zerresi kendisinde görülmemiştir. Çünkü zerre miktarı da olsa kibir kişiyi hem kendi gerçekliğinden hem de yaratılış mana ve maksadından uzaklaştırmaktadır.

Yukarıda yer verdiğimiz rivayetlere dair izahlarda da ashâbı içerisindeyken Hz. Peygamber'in hem Arap toplumunda hem de -Bizans elçisi örneğinde olduğu gibi- uluslararası ilişkilerde alışılmış ve beklenen ayırt edici unsurları taşımaması isabetli bir şekilde kendisinde kibir ve tekebbürün bulunmadığının delili kabul edilmiştir.

Kapısında nöbetçiler bulunmaması, toplum içine çıktığında etrafında kalabalık bir hizmetli grubunun ve yardımcılarının olmaması da onun tevazuunun bir yansıması olarak görülmüştür. Kayle bint Mahreme'nin onu anlatırken "üzerinde eski bir elbise ve elinde bir hurma çubuğu olan, herhangi biri gibi oturmuş" olarak tarif etmesi de böyledir. Yine onun ashâbına su dağıtması ve

⁵³ Aynî, 'Umdetü'l-kârî, 8/68; Kastallânî, İrşâdü's-sârî, 2/399; Azîmâbâdî, 'Avnül-ma'bûd, 8/274.

tüm ısrarlara rağmen en son kendisinin içmesi de öncekilerden farklı bir durum değildir.

Hz. Peygamber'in, örnekleri başka rivayetlerle çoğaltılabilecek mütevazı hali mevcut sosyo-kültürel kabullerle birleştiğinde –yüzü ve fizyolojisi dikkat çekecek kadar güzel bile olsa- gelenlerin zihin dünyasında kolayca herhangi biri olarak telakki edilip tanınmamasına ya da aranılan kişi olarak görülmemesine sebep olabilecek niteliktedir.

Bu başlık altında şu hususu da vurgulamak isteriz: Bilhassa hicret ederek Medine'ye gelen Peygamber'i tanımayanlar için daha önce onu görmemiş olmalarının yegâne gerekçe olarak zikredildiği altıncı rivayet dikkate alındığında anlaşılmaktadır ki geleneksel dönemde şârihler tarafından Hz. Peygamber'in "mükemmel, olağanüstü fizikî özelliklere ve en güzel simaya sahip olması" tasavvuru ile –ki yaşadıkları ve eser verdikleri zamanlar bu tasavvurun hâkim olduğu dönemdir- mezkûr gerekçe arasında bir çelişki görülmemiştir. Bizim kanaatimiz klasik dönemde başta Hz. Peygamber olmak üzere, dört halife ve önde gelen sahâbîler hakkında çift kutuplu bir tasavvur inşa edildiği yönündedir. Aynı kişinin kaleminden çıktığı halde tamamen ilmi mesainin ürünü olup öncelikle ilim ehline hitap eden çalışmalar ile daha ziyade ilim ehli olmayanlara, halka yani çoğunluğa hitap eden çalışmalardaki tasavvur birbirinden farklıdır. Biz böyle bir tercihte bulunmalarının ilmi ya da ahlâki açıdan bir sıkıntı doğurmadığı kanaatindeyiz. Aksine öze ve esasa taalluk eden bir farklılık olmadığı sürece kime, niçin ve hangi metotla yazıldığını dikkate alarak konuyu işlemenin isabetli olduğunu düşünüyoruz. Nitekim altıncı rivayetle ilgili açıklamalarında son derece rasyonel bir yaklaşım sergileyen Kastallâni *Mevâhibu'l-Ledünniyye* adlı eserinde fizikî açıdan olağanüstü bir peygamber algısı ortaya koyabilmiştir.⁵⁴ Ancak mezkûr eserinde zikredip ön plana çıkardığı nitelikler de Hz. Peygamber'le bir arada kalmadan bilinebilecek hususlar değildir.

Ayrıca müstakil bir araştırmayı gerektirmekle beraber rivayetlerdeki "yüz-vech/وجه" ifadesinin "zikru'l-cüz' irâdetü'l-küll" nevinden olma ihtimali dikkate alınmayıp doğrudan ve sadece "yüz/sima" şeklinde kabul edilerek geleneksel tasavvurda yer edinmiş olması da mümkün görünmektedir. Nitekim "vech-yüz/sima" kelimesiyle kişinin kendisinin kastedildiğine dair şu rivayet dikkat çekicidir: Benu Hanife'nin lideri büyük tüccar Sümâme b. Üsâl yakalanıp esir edildikten sonra Hz. Peygamber tarafından serbest bırakılmış, sonrasında da Müslüman olmayı seçmiştir. Hz. Peygamber'e gelerek şöyle

⁵⁴ Bkz. Shirin Zholdoshbek Kyzy, "El-Mevâhibu'l-Ledünniyye" İsimli Eseri Işığında Kastallâni'nin Peygamber Tasavvuru (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 69-85.

der: Daha öncesinde yeryüzünde senin yüzün (**و الله ما كان على الأرض وجه**) (أبغض إلي من وجهك), senin dinin ve senin memleketin kadar beni öfkeliendirip kızdıranı bir yüz, din ve memleket yok idi. Şimdi ise bana senin yüzünden, dininden ve memleketinden daha sevimlisi yoktur (**ما وجه أحب الي من**) (وجهك).⁵⁵

Son olarak da maddeci, materyalist ve teşhirci bir nitelik arz eden modern düşüncenin oluşturduğu güzellik anlayışının sırf beden ve beden ölçülerini merkeze almasının da konuyu problemlili hale getirdiği kanaatindeyiz. Ne var ki bugün dijital ortamda yapay zekâ ve benzeri imkânlarla oluşturulan altın orana sahip insan yüzleri dahi herkes için aynı derecede güzel görülmeyebilmektedir.

2.3.Fizyolojik Sebepler ve Fiziki Şartlar

Hicret yolculuğunu ve Medine'ye ulaştıktan sonra yaşananları haber veren rivayetler bu başlık altında öncelikle değerlendirilebilecek niteliktedir. Zikredildiği üzere hem Hz. Peygamber genç delikanlı olarak tavsif edilmekte hem de sosyo-kültürel yapı genel olarak genç olanı önder ve öncelikli görmemektedir.

Bu çerçevede Hz. Peygamber'e nispetle Hz. Ebû Bekir'in saçlı-sakalı ağarmış olduğundan –hakikatte tersi olmasına rağmen- ondan daha yaşlı görünmektedir. Nitekim Buhârî'nin tahric ettiği bir rivayette Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde ashâbı içerisinde Hz. Ebû Bekir'den başka saçlı-sakalı ağarmış kimsenin bulunmadığı ve bu nedenle onun kına ve keten bitkisi kullanarak saçını ve sakalını boyadığı haber verilmektedir. Muhtemelen bahis konusu fizyolojisi sebebiyle Medine'ye gelen ashâb içerisinde en yaşlının Hz. Ebû Bekir olduğu söylenmiştir.⁵⁶ Zaten Medine'ye doğru Hz. Peygamber'in terkisinde yol alırken karşılaştıkları insanların Hz. Ebû Bekir'e Hz. Peygamber'i kastederek “**من هذا الغلام بين يديك** – ” diye sormaları da bunu teyit etmektedir. Ayrıca o dönemde bir çocuk olan Enes b. Malik şahit olduğu bu manzarayı “Ebû Bekir (insanlar tarafından) tanınan bir ihtiyar, Hz. Peygamber ise (insanlar tarafından) tanınmayan bir genç idi – **أبو بكر** **شيخ يعرف و نبي الله ص شاب لا يعرف**.”⁵⁷ diyerek tavsif eder. Halbuki Fil

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/317 (No. 7361); Buhârî, “Meğâzi”, 72 (No. 4372); Müslim, “Cihâd”, 59 (1764).

⁵⁶ Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 45 (No. 3919-3920).

⁵⁷ Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 45 (No. 3911).

Vak'ası'ndan üç yıl sonra doğdu⁵⁸ ve bu hadisenin de genel kabule göre Hz. Peygamber'in 571'deki doğumundan kısa bir süre önce meydana geldiği⁵⁹ düşünüldüğünde kendisi yaşça Peygamber'den küçüktür ya da ona çok yakındır. Yaşlı olanı önder ve öncelikli kabul eden sosyo-kültürel yapı sebebiyle genç görünümüyle bir kenara çekilmiş sessizce oturan Hz. Peygamber'e değil yaşlı bir görünüme sahip olup insanları karşılayan Hz. Ebû Bekir'e ilgi gösterildiği ve onun Peygamber olduğunun düşünüldüğü anlaşılmaktadır

Hız. Peygamber'le karşılaşılın ortamdaki fizikî şartlar da onun tanınmamasında önceki sebepler kadar etkili görünmektedir. Bazı rivayetlerde geçtiği üzere Hz. Peygamber'in örtünmüş olması söz konusudur. Ayrıca Kayle bint Mahreme rivayetinde görüldüğü gibi gece karanlığı da bir başka engeldir ki yanındakinin erkek mi kadın mı olduğu dahi anlaşılammaktadır. Kayle ancak gün ağarmaya başlayınca Hz. Peygamber'i silüetiyle fark edebilmiştir. Üstelik Ebû Said el-Hudri "Mescid tavanının tamamı hurma dallarıyla kaplıydı ve biz gökyüzünü göremezdik." diyerek Mescid-i Nebevî'yi tavsif eder⁶⁰ ki bu durum gündüz vaktinde bile belli oranda engel oluşturabilecek niteliktedir. Özellikle de Dımâm b. Sa'lebe örneğinde olduğu gibi dışarıdan yani güneşli ortamdaki gelen kimseler için.

2.4. Psikolojik Gerekçeler

Kişilerin psikolojik halleri herkes gibi Hz. Peygamber'i de tanıyamamalarına sebep olabilir. Nitekim evlat acısı çeken kadının durumu böyledir.

Bu bağlamda gelen kimselerin dikkatsiz davranması da ihtimal dahilindedir. Mesela Dımâm b. Sa'lebe kendisine "yaslanan beyaz adam" şeklinde bir tarif yapıldığında Hz. Peygamber'i tespit etmekte hiç zorlanmamıştır. Aslında bu durum, dikkatli davranıldığında Peygamber'in kolayca fark edilebilecek bir yapıda olduğuna da yorulabilir. Hatta kanaatimizce bâdiyeden gelenlerin karakteristik özellikleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Nitekim Hz. Peygamber'e sorular soran bedevi "bunlardan ne fazla ne eksik yaparım" diyerek "arkasını dönüp gitmiştir."⁶¹ Çünkü onlar çöl ortamından kaynaklı çetin hayat şartlarının da etkisiyle kaba-saba, şiddete eğilimli, geleneklerine

⁵⁸ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/101.

⁵⁹ Mustafa Fayda, "Fil Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/71.

⁶⁰ Buhârî, "Ezân", 133 (No. 813).

⁶¹ Buhârî, "İman", 33 (No. 46).

sıkı sıkıya bağlı, değişime kapalı ve bu nedenle “bilmedikleri her şeye düşman” kimselerdir.⁶² Aynı zamanda son derece bencildirler. Zira yeni Müslüman olmuş bir bedevî şöyle dua edebilmektedir: “Allahım! Bana ve Muhammed’e merhamet eyle, bizden başka hiç kimseye merhamet eyleme!”⁶³

Ayrıca rivayetlerdeki herkes Hz. Peygamber’i daha önce hiç görmemiştir. Bu nedenle onu ilk defa görececek olmalarının verdiği heyecan da bu noktada etkili olabilir.

Bu başlık altında son olarak şu hususu vurgulamak isteriz ki bize göre Hz. Peygamber’i tanıyamama öncelikli olarak Peygamber’le değil, onun yanına gelenlerle bağlantılı bir meseledir. Zira Hz. Peygamber’in “kişinin anne-babasından, evladından, tüm insanlardan ve de nefsinden daha çok kendisini sevmesi gerektiğini hakiki imana erme şartı” olarak beyan ettiği rivayet(ler)⁶⁴ dikkate alındığında kastımız daha net anlaşılacaktır. Zikredilen şartı tam manasıyla yerine getirebilen için ondan daha güzelinin olması mümkün müdür? Bu noktada güzellik fizikî görünüşle değil; kalp, iman, muhabbet ve bunların sahibiyle alakalı olmaktadır. Yani bakan ve görenle ilgili olup, en temelde görülenle alakalı dahi değildir. Son tahlilde mesele hem yukarıdaki sekiz rivayetin kahramanları hem de bizler için kendimizle bağlantılıdır ve bir hükme varılacaksa bu Peygamber için değil, tümüyle kendimiz içindir.

Sonuç

Hz. Peygamber’in yüz güzelliği de dahil fizyolojik açıdan mükemmelliğini ön plana çıkaran geleneksel peygamber algısı ile onu herhangi bir beşer konumuna indirgeyerek klasik anlayışın mezkûr telakkilerini mübalağalı, gereksiz, hatta gerçek dışı gören modern peygamber tasavvuru arasında bir çatışmanın söz konusu olacağı aşıkardır. Muhtevasında Hz. Peygamber’in yanına gelip de onu tanıyamayanların bulunduğunu beyan eden rivayetler de bu çatışma alanının içerisine dahil olmakta, hatta ilk bakışta modern tasavvurun iddialarını destekler görünmektedir. Hadis kaynaklarından tespit edebildiğimiz kadarıyla bu çerçevede zikredilebilecek yedi rivayet söz konusudur ve tamamı hadis değerlendirme kriterleri açısından sahih kabul edilmektedir. Araştırmamızda yer verdiğimiz sekizinci rivayet ise muhtevasında dışarıdan gelerek Hz. Peygamber’i tanıyamayan birisinin bulunmadığı en az iki farklı hadisin birleştirilmesiyle oluşturulan bir kurgudan ibaret görünmektedir. Nitekim zikredilen haliyle hiçbir hadis kaynağında yer almamaktadır.

⁶² Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, 23.

⁶³ Buhârî, “Edeb”, 27 (No. 6010).

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/583 (No. 18047); Buhârî, “İman”, 7 (No. 15); Buhârî, “Eymân”, 3 (No. 6632).

Bir tanesi ihtimal dahilinde olmakla beraber rivayetlerde yer alan ve Hz. Peygamber’i tanıyamayan kişilerin tamamı onu daha önce hiç görmemiş ve çoğu badiyeden olan kimselerdir. Aslında bu durum onu tanıyamamaları açısından yeterli bir sebeptir. Ancak bu kimselerin câhiliye devri varlık-bilgi-değer anlayışıyla şekillenmiş zihin dünyaları, Hz. Peygamber ile karşılaştıklarında içerisinde buldukları psikolojik ve fizikî şartlar onu tanıyamama halini tümüyle kendileri üzerinden değerlendirmeyi gerekli ve isabetli kılmaktadır. Aynı şekilde bu rivayetleri esas alarak Hz. Peygamber, onun beşeriyeti ya da sıradanlığı üzerine hüküm bina etmenin de isabetli olmayacağını göstermektedir. Zira bize bu doğrultuda doneler sunmamaktadırlar. Rivayet metnine “kim, kime hangi sıfatla, neyi, niçin, nasıl, nerede, ne zaman” gibi sorular sorulmasını esas alan bir usule istinaden onların anlaşılmasında merkeze “Peygamber’i” değil de “yanına gelen kişiyi” koymak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü ifade ettiğimiz gibi mesele öncelikli olarak Peygamber’i gören kişinin zihin yapısı, ruh hali ve karakteriyle ilgilidir. Yani “bakılanın/görülenin” değil, “bakanın/görenin” konumu asıldır. Kısaca tüm rivayetler gibi bu tür rivayetlerin anlaşılmasında da metinlerin bağlamlarını tespit etmek ve bağlamlarından koparılmamasını sağlamak meselenin nirengi noktasıdır. Aksi durumda hadislerin “konuşan” değil, arzu edildiği şekilde “konuşturulan” metinlere dönüşmesi kaçınılmazdır.

Hz. Peygamber’in herhangi bir insanda bulunması kusur addedilen ve alay konusu yapılabilecek fizyolojik nitelikleri taşımadığı kesindir. Zira Bakara Sûresinin 104. âyetinden de anlaşılacağı üzere Allah, onun için istihza vesilesi yapılan hitap şekline dahi müsaade etmeyip müdahalede bulunmuştur. Bu noktadan itibaren ise onun mükemmel güzelliği en temelde kendisine iman edip tâbi olanlara göredir.

Hadis rivayetlerinin değerlendirilmesinde başka algılar gibi modern dönem güzellik algı ve telakkilerinin de belirleyici olmasına izin verilmemesi gerekmektedir. Zira esas itibarıyla güzellik mankenlik değildir. Üstelik bugün bilhassa dijital ortamda bilimsel olarak orantılı, simetrik ve benzeri nitelikleri haiz en nizami yüzler oluşturulabilmekte ancak bu dahi herkes tarafından “en güzel” olarak görülmemektedir. Ayrıca herkesin gözünü alamayacağı olağanüstü, mucizevi bir güzellik bir açıdan imtihan sırrına muhalefet, bir başka açıdan da anlamsız olacaktır. Zira peygamberler tarihi boyunca mucizeler ve olağanüstülükler genel itibarıyla bir iman etme sebebi olmamıştır.

Son olarak klasik dönemde rivayetlerin “Hanginiz Muhammed?” kısmıyla pek ilgilenilmemiş görünmektedir. Bu durum bir taraftan şerh faaliyetinde Fıkıh ilminin yani hadislerden fikhî hüküm çıkarma çabasının baskın konumuyla ilgiliyken diğer taraftan -öz itibarıyla değişmemekle beraber- muhatap kitleye göre farklılık arz eden çift kutuplu peygamber tasavvuruyla bağlantılıdır.

Kaynakça

- Abdurrahman, Taha. *Bilgi Ahlaktan Ayrıldığında*. çev. Muhammet Ateş. İstanbul: Pınar Yayınları, 4. Basım, 2022.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Muşannef fi'l-hadîş*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Murşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Alıcı, Mehmet. "Cahiliye Arabı Bir Peygamber Bekliyor muydu? Âtil Tanrı/Deus Otiosus Bağlamında Cahiliye Dönemi Peygamber Algısı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LIX/1 (2018), 117-154.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirķâtü'l-mefâtîh*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Apak, Adem. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumuna (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat)*. İstanbul: Kuramer / Kur'an Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî. *'Avnü'l-ma'bûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Bayram, Fatih. *Modern Dönem Peygamber Tasavvuru*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Zuheyr eş-Şâvîş. 15 Cilt. Dimaşk-Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-İ'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd*. thk. Ahmed İsâm el-Kâtib. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1401.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Abdülaliyy Abdülhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî. *el-Baħrû'z-zeħħâr*. thk. Mahfûzurrahman Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Çelikkol, Yaşar. *İslam Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.
- Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/101-108.

- İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Fayda, Mustafa. "Fil Vak'ası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî. *Me'âlimü's-Sünen*. Halep: el-Matba'atü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- Işık, Mustafa. *Hadisleri Anlama Yöntemi - 5N1K'dan Hareketle*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2018.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Mu'avvid. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî. *Şerhu'l-Câmi'i's-Şahîh*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-Ehâdîş ve'l-Âşâr*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Şahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî. *eş-Şahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî. *Fethu'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buḥârî*. thk. Mahmûd b. Şa'bân b. Abdülmaksûd. 8 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1417.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1388/1968.
- İbn Zencûye, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî. *Kitâbü'l-Emvâl*. thk. Şâkir Zîb Feyyâd. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal lî'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- İbnü'l-Mübârek, Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî. *el-Cihâd*. thk. Nezîh Hammâd. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1972.
- İstemi, Fuat. *Hicret Bağlamında Tarih ve Hadis Metodolojileri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü's-sârî li*

- şerhi Şahîhi'l-Buĥârî*. 10 Cilt. Mısır: el-Matba'atü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1323.
- Kırbaşoĝlu, Mehmet Hayri. "Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigmadan Paragona, Paragondan Kozmik İlkeye". *Kutlu Doğum Sempozyumu (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)*, 129-139.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1374/1955.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasen Abdülmün'im. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972.
- Özafşar, Mehmet Emin. "Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/Anlayışı". *Diyanet İlmî Dergi Özel Sayı* (2003), 307-330.
- Saîd b. Mansur, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî. *es-Sünen*. thk. Habîburrahman el-A`zamî. Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 1403/1982.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî. *Neylü'l-evâtâr şerhu Münteķa'l-aĥbâr*. thk. İsamuddîn eş-Şabâbitî. 8 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1413/1993.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-evsať*. thk. Tarık b. İvadullah b. Muhammed, Abdülmühsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Me'âni'l-âşâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdelhak. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdülmühsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Temir, Hakan. *Arap Yarımadası'nda Kabile Hayatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Basım., 2021.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Beşşar Avvâd Ma`rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Zeynuddin el-İrâkî, Ebu'l-Fadl Abdîrrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahman. *Tahrîcü eĥâdîsi'l-İhyâ'*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005.
- Zholdoshbek Kyzy, Shirin. "El-Mevâhibu'l-Ledunniyye" İsmi Eseri Işığında *Kastallânî'nin Peygamber Tasavvuru*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

